

(Komunálna) politika pamäti palimpsest

Autori: Fedor Blaščák; Politika pamäti, distribuovaná publikácia, časť participatívneho pamätníka, Prague Biennale, Monument transformácie, Praha 2007;

<http://www.milicatomic.com/grupaspomenik.org/timeline.html>

Mesto Belehrad v roku 2002 vypísalo verejnú súťaž na vybudovanie pamätníka - „**padlým hrdinom a obetiam vojen v rokoch 1990-1999 na území bývalej Juhoslávie (vrátané obetí bombardovania NATO)**.“

Voči takto sformulovanému zadaniu sa postavila skupina asi 50 miestnych umelcov a intelektuálov združená okolo platformy „Diskusia o umeleckom diele“, ktorí v nej identifikovali zrejmy rozpor a konflikt. Protestovali proti nezmyselnému spájaniu troch odlišných entít: „obet“, padlý hrdina a obeť bombardovania NATO, nezmyselnému preto, že chce zabudovať do jedného pamätníka spomienky na toho, kto zločin vykonal (padlý hrdina) a aj na jeho obeť. Súťaž a jej tému prehlásili za mimoriadne dôležitú, okrem iného aj preto, lebo v Srbsku týmto – prvýkrát od rozpadu Juhoslávie - dochádza k vytyčovaniu spoločných hraníc medzi politikou a umením.

Na prvej verejnej diskusii, ktorú zorganizovala skupina - neskôr pomenovaná ako „Spomenik“ (Pamätník) - boli prítomní predstavitelia mesta aj občianske skupiny podporujúce vznik pamätníka (napr. rodičia obetí). Napriek rozličným názorom dospeli k spoločnému vyhláseniu požadujúcemu zrušenie súťaže. Táto diskusia získala značnú publicitu, príbeh pamätníka sa objavil v televíznych správach, komentovali ho noviny.

V januári 2003 skupina Pamätník požiadala mesto Belehrad o zrušenie súťaže. V júni 2003 komisia poverená jej realizáciou oznamuje, že vyhlásenie pôvodného zadania bol omyl, a preto mestské zastupiteľstvo toto zadanie zrušilo.

Vzápätí komisia vyhlasuje súťaž druhýkrát. Chce realizovať pamätník:
- „**obetiam vojen na území bývalej Juhoslávie**.“

Komisia ponúkne aktivistom dve miesta členov poroty. Ponuku odmietnu. Do súťaže sa prihlásilo 57 návrhov. Porota rozhodla, že ani jeden nezodpovedá podmienkam a víťaza nevybrala. Členovia poroty to zdôvodnia zlým zadaním a nejasným sprievodným vysvetlením súťažných podmienok.

V roku 2004 členovia skupiny odmietnu účasť na verejnej diskusii organizovanej mestom a ministerstvom kultúry s odôvodnením, že diskusia je chápaná neadekvátne.

V ďalších rokoch skupina Pamätník transformuje svoju skúsenosťou s „politikou pamäti“ do podoby - „**verejného pamätníka vojen v rokoch 1990-1995 v bývalej Juhoslávii.**“ Robí tak v sérii prednášok, diskusií, performancií, umeleckých inštalácií, publikácií apod.

V októbri 2005 skupina organizuje verejné stretnutie zainteresovaných strán – zástupcom mesta, členom poroty, vyradeným umelcom aj občanom navrhuje systematický a multidisciplinárny prístup k téme, ktorá je v pamäti obyvateľov Belehradu živo prítomná a preto jej spracovanie vo forme verejného pamätníka považuje za mimoriadne dôležité.

V decembri 2005 mesto Belehrad vyhlasuje tretiu a zatiaľ poslednú súťaž na ideové výtvarné a architektonicko-urbanistické riešenie Savskogo trga s pamätníkom - „**obetiam vojen a obrancom vlasti.**“ V dodatku k zadaniu autor súťaže bližšie uvádza: „Oddeliť ideologicko-politickú vedľajšiu líniu vojen 1990-1999. ... Témou je utrpenie nevinných obetí, zabíjanie a zraňovanie hlavne mladých ľudí. ... Dôvody a motívy, kvôli ktorým sa to všetko stalo sa majú riešiť až v druhom pláne, pretože to vedie do delikátnej a konfliktnej ideologickej sféry.“

O rok neskôr sú vyhlásené výsledky. Prvú cenu porota neudelila, 2. miesto a odporúčenie k realizácii získali dvaja študenti architektúry. Hlavný architekt mesta ocenil, že „cenu vyhrali študenti. Rozhodujúcim bol fakt, že pamätník pojednali ako mestotvorný prvok v kontexte krajinného riešenia.“

V rokoch 2007 a 2008 má skupina Pamätník už len troch členov, ktorí sa naďalej stretávajú, plánujú dokumentárny film, knihu a pripravujú ďalšie verejné diskusie o prípade belehradského pamätníka.

2010. Pamätník nebol doposiaľ zrealizovaný.

Niekoľko poznámok k prípadu.

Azda najdôležitejší je fakt, že autor súťaže menil pod tlakom skupiny jej obsah. Hoci „zmenami zadania menil počiatočný zámer, ktorý sa postupne vytrácal, aby sa v konečnej fáze stal celkom opačným od toho pôvodného.“ (Branimir Stojanović)

Z dodatku k tretiemu zadaniu je zrejme, akým spôsobom autor súťaže spracoval kritiku skupiny Pamätník. „Prakticky všetky požiadavky skupiny sú v ňom formulované ako to, čo má ostať tabu.“ (Nebojša Milikić) Autori súťaže v ňom navrhujú vytesniť všetky ideologické a politické nejasnosti okolo vojen, mysliac si zrejme, že to je jediný spôsob ako je možné s tým všetkým žiť aj naďalej.

Posledná súťaž je pokusom o „urbanizáciu traumy“, o „integráciu traumy do urbanistického rozvoja mesta“. (Milikić) Dodatok k súťaži – výzva neklásť si politické a ideologické otázky – spoľahlivo poslúži ako itinerár tabuizácie mučivej témy. Ide o to žiť mestským spôsobom života, neklásť si otázky lebo vedú k zmätkom a zneprehľadňujú nám život. Nie sme ako oni. My už nechceme vojnu ani žiaden konflikt. Sme humanisti a preto vzdávame hold nevinným obetiam.

Vidíme, že medzi premýšľaním a ideológiou platí nepriama úmera, a teda človek nikdy nevie, čo v ďalšej chvíli urobí nejaký náladový blbec. Napriek tomu nie je prípustné (a možné) vylučovať žiaden, aj nadindividuálny - politický subjekt z možnosti spracovávať históriu po svojom.

„Historická pamäť je dnes možná jedine z perspektívy aktuálnych politických subjektov.“ (Milica Tomić)

„Niet spomínania bez politiky. Ak sa vzdáme politiky, stratíme všetky spomienky, ako na holokaust a druhú svetovú vojnu, tak aj na celé politické dejiny 20. storočia. Zároveň však existuje akási všeobecná tendencia preskočiť 20. storočie“, pripomína a pokračuje: „20. storočie je pre spomínanie niečo ako mínové pole. Nemôžeme spomínať na nič, čo by sa nejako nespájalo s politikou. Dejiny 20. storočia by sme mali vylúčiť, lebo bolo radikálne politické a preto naň treba zabudnúť.“ (Branimir Stojanović)

„Ani jedna súkromná spomienka, žiadna objektívna historická veda nemôže premýšľať o problematike spomínania. Bez aktivizácie politického subjektu niet novodobých dejín“, opakuje Stojanović.

Dnes neexistuje politický subjekt, ktorý by sa chcel identifikovať so zverstvami živenými zvrhlými ideológiami (fašizmu, komunizmu, nacionalizmu). Preto stavíme pomníky obetiam, mysliac si, že takto - v symbolickej rovine - obeť dodatočne získajú politického reprezentanta v dejinách. Ibaže ak obeť žiaden politický subjekt neochraňoval v čase, kedy im ešte mohol pomôcť, potom ani dnes nemôže existovať politický subjekt, ktorý by mal právo spomínať na obeť. V tomto konkrétnom prípade ním bolo vedenie mesta Belehrad. „Svedčí to o tom, že za súťažou stál jeden politický subjekt, ktorý sa pokúšal držať krok s trendom súčasných pamätníkov venovaných obetiam.“ (Branimir Stojanović)

Politika neoperuje v symbolickej rovine. Ak za zločinní na obetiach stoja politické subjekty, tak snaha symbolicky odčiniť ich utrpenie je cynickým zlyhaním politiky. Cynickým, lebo si dodatočne (bez rizika) osvojuje humanistický ideál (hold nevinným obetiam).

Zákony o pamäti a zásluhové zákony sú dôsledkom situácie, v ktorej je pamäť dvojnásobným predmetom. Je predmetom práva a je predmetom politiky. Je to legislatívny zombie. Ako taký je prejavom reakčnej politiky. Reakčná politika je politika spätne vzatých rozhodnutí. Reakčná politika je politika pamäti.

Ukazuje sa, že niečo také je ako politika bezcenné.

Archív ako úrad. Upozorňuje.

História ako súd. Vysvetľuje.

V zmysle zákona.

Nemusíme sa tomu vždy tešiť. Alternatívna pamäť neexistuje. Ostávajú tajomstvá.

„Umenie je politickou púšťou“, uzatvára diskusiu Nebojša Milikić.

pamätníky bezsvedomia

mizne pamäť na hrdinov
je roztrúsená vo vetre

prítom ohradená hrubou čiarou
pevne danej trasy
poddajného rozumu

ostali pamätníky obetiam
čo im na nej ostali visieť hlavy

Politika pamäti, distribuované publikácie/participatívny pamätník (záber z inštalácie)
skupina Pamätník: Nebojša Milikić, Milica Tomić and Branimir Stojanović